

FORENZIČNO RAČUNOVODSTVO I UTICAJ KREATIVNOG RAČUNOVODSTVA NA FINANSIJSKE IZVJEŠTAJE

FORENSIC ACCOUNTING AND IMPACT CREATIVE ACCOUNTING TO FINANCIAL STATEMENTS

Selma Novalija
Univerzitet u Tuzli, Ekonomski fakultet
selma.novalija@untz.ba

Ključne riječi: forenzično računovodstvo, kreativno računovodstvo, manipulacije na pozicijama sredstava, izvora sredstava i poslovnom rezultatu

REZIME

Računovodstveni iskazi i drugi računovodstveni izvještaji su glavna svjedočanstva o imovinsko-finansijskom položaju, te o poslovnoj i novčanoj uspješnosti privrednog subjekta. Pri manipulacijama u računovodstvenom evidentiranju, radi se o fiktivnim ili nepravilnim načinima računovodstvene obrade podataka, s namjerom da se prikrije prava slika o stanju sredstava, izvora sredstava ili poslovnom rezultatu. Pri zloupotrebi pravnih propisa, radi se o zloupotrebi pravnih normi, pri čemu se naizgled stvara slika njihova poštivanja, a u stvari se unutar propisa traže načini, kako bi se postigli željeni poslovni ciljevi. Da bi se postigao taj cilj, brojnim se manipulacijama stvore drugačije vrijednosti sredstava, troškova i odliva.

Do osporavanja finansijskih izvještaja, odnosno manipulacija, može doći i zbog neposrednog krivotvorenja podataka u računovodstvenim izvještajima. To se dešava usljed manipulacija podacima o bilansu, prenosu računovodstvenih podataka u posebne tabele i njihovom neispravnom svrstavanju u skupine, prikazivanju po vrijednosti, koja se bitno razlikuje od stvarne, da bi se pri tome prikazala ciljana vrijednost pojedinih ekonomskih kategorija. Upravo računovodstvenim prezentiranjem poslovnih rezultata, različitih od stvarnih, poslodavci žele da ovladaju tržištem i ostvare druge koristi, usljed čega izvještavanje o poslovnom uspjehu postaje nerealno, jer nije ostvareno.

Rad je koncipiran tako da je podijeljen u šest dijelova. Prvi dio, tretira pitanje privrednog kriminala u računovodstvu. Drugi dio razrađuje prevare u računovodstvu. U trećem dijelu se razmatra pojmovno određenje forenzike u računovodstvu, što je vodilja cjelokupnog koncepta rada, jer implicira na potrebu njegovog postojanje i daljeg razvoja. Četvrti dio rada obuhvata analitičke procedure u forenzičnom računovodstvu. U petom dijelu se razmatra koncept kreativnog računovodstva i njegov uticaj na finansijske izvještaje. U šestom dijelu su prikazani rezultati istraživanja primjene forenzičnog, odnosno, kreativnog računovodstva u Bosni i Hercegovini.

Keywords: Forensic accounting, creative accounting, manipulation of the positions of the funds, resources and business results

ABSTRACT

Accounting statements and other accounting reports are the main evidence of the property and financial position, and the business and monetary success of the undertaking. When recording in the accounting manipulations, it is a fictive or improper methods of accounting data processing, in order to disguise the true picture of the status of funds, resources and business results. When the abuse of legal regulations, it is an abuse of legal norms, in which seemingly create your respect for them, in fact, within the regulations seek ways to achieve the desired business goals. To achieve this goal, many manipulations are creating a different value of assets, expenses and outflows.

By challenging the financial statements, or manipulation, may be due to direct and forgery of data in accounting reports. This happens due to manipulation of the data on balance, the transfer of accounting data into separate tables and their improper classification of the group, displaying the values that are significantly different from the real, to thereby display the target value of some economic categories. That accounting presentation of operating results, different from the actual employers want to master the market and achieve other benefits, which resulted in reporting on business success, it becomes unrealistic, because it was not realized.

This study is designed so that it is divided in six parts. The first part treats the issue of economic crime in accounting. The second part discusses the accounting fraud. The third section examines the conceptual definition of forensic accounting, which is guiding the whole concept of work, because it implies the need for its existence and further development. The fourth part of the work includes analytical procedures in forensic accounting. The fifth section discusses the concept of creative accounting and its impact on the financial statements. In the sixth section presents the results of the application of forensic research, or creative accounting in Bosnia and Herzegovina.

UVODNO RAZMATRANJE

Razlozi za razvoj forenzičnog računovodstva su brojni, a među njima posebno se ističe nedostatak specijalnih znanja i iskustava eksternih i internih revizora, poreznih revizora, inspektora i računovođa pri istragama kažnjivih i drugih nedozvoljenih djela, te davanju mišljenja vještaka u vezi sa pravnim, poslovnim i drugim potrebama. Forenzično računovodstvo je posebna grana računovodstva, koja se bavi isključivo ocjenama zakonitog i stručnog evidentiranja i izvještavanja.

Pretača forenzičnog istraživačkog računovodstva nađena je u Španjolskoj u XIX vijeku, u zapisima Pedra Antonio Alarcona, koji je opisao jednu pripovjetku o tikvama i paradajzu.ⁱ Počeci pravog forenzičnog računovodstva vezani su za sudski postupak Meyer protiv Sefton – a iz 1817. godine, gdje se sudilo za uzrokovanje bankrota.ⁱⁱ Postoji vjerovanje da je naziv „forenzično računovodstvo“ (*Forensic Accounting*) prvi upotrijebio Maurice E. Peloubet još 1946. godine u svom članku „*Forensic Accounting: Its Place in Today's Economy*“.ⁱⁱⁱ On je izjavio da su tokom rata, i javno i industrijsko računovodstvo, bili i ostali u funkciji forenzičnog računovodstva, naglašavajući da je do tada forenzično računovodstvo korišteno samo u sudnici, te da pripremljeni finansijski izvještaji nisu imali sve karakteristike forenzičnog računovodstva.^{iv} Prvu knjiga o forenzičnom računovodstvu napisao je Francis C. Dykeman 1982. godine. Vinko Belak je objavio 2011. godine knjigu u oblasti forenzičnog računovodstva, *Poslovna forenzika i forenzično računovodstvo*. U SAD brojne su organizacije koje podržavaju upotrebu forenzičnog računovodstva i propisuju stroge standarde vezane za ovu oblast. Neke od njih su: *Association of Certified Fraud Examiners, American College of Forensic Examiners, Association of Certified Fraud Specialists, National Association of Certified Valuation Analysts, American Institute of Certified Public Accountants* itd.

Svrha ovog rada jeste da ukaže na značaj razvoja forenzičnog računovodstva u smislu sprečavanja malverzacija u okvirima poslovanja privrednih subjekata. Svako preduzeće mora imati odgovarajući sistem vođenja i upravljanja, koji sprečava i/ili otkriva nastajanje poduzetničkog kriminala.

Hipoteza rada glasi: Forenzično računovodstvo daje zadovoljavajuće rezultate u otkrivanju značajno pogrešno prikazivanih informacija u finansijskim izvještajima, uzrokovane počinjenim prevarama.

Cilj rada je da se ukaže na značaj, koji forenzično računovodstvo ima u okvirima poslovanja savremenih poslovnih sistema. Top menadžment preuzima glavnu odgovornost za istinito i fer finansijsko prezentiranje, pri čemu mu od velike pomoći mogu biti računovođe - forenzičari.

U historiji su zabilježeni mnogi računovodstveni skandali uzrokovni računovodstvenim smicalicama (*Accounting Shenanigans*) i raznim trikovima i izvrtanjima (*Tricks and Gimmicks*), među kojima su najpoznatiji: „Helmsley Enterprises“ Inc. (SAD) 1986. godine, „Polly Peck“ (Velika Britanija) 1990. godine, „Maxwell Communications“ (Velika Britanija) 1992. godine, Enron (SAD) 2002. godine, „Tyco“ (SAD) 2002. godine, „WorldCom“ Inc (SAD) 2002. godine, „Parmalat SpA“ (Italija) 2003. godine, America Online Inc. (AOL) (SAD), „Bernard L. Mardoff Investment Securities LLC“ (SAD) 2009. godine, Satyam Computer Services (Indija) 2009. godine itd.

1. PRIVREDNI KRIMINAL U RAČUNOVODSTVU

Nosioci računovodstvene djelatnosti su stvaraoci informacija o privrednoj istini, koja nikada ne može biti u potpunosti objektivna. Veoma je važna spoznaja nosilaca računovodstvene djelatnosti da je upravo njihovo profesionalno postupanje, ključ za stvaranje povjerenja u njihovoj djelatnost. Kada subjektivnost ne bi postojala, tada ne bi bilo potrebe za revizorskom i drugim srodnim profesijama vještaka, koji upravo svojim znanjem i ponašanjem stvaraju povjerenje kod ljudi.

Ključni razlozi za pojavu privrednog kriminala u računovodstvu, smatraju se:

- poslovno-organizacijski nered i neodgovarajući unutrašnji nadzor,
- nevjerodostojno računovodstveno izvještavanje.

U formiranju funkcionalnih sistema vođenja i uprave, ključna je organizacija ciljnog i decentralizovanog vođenja, s jasnim određivanjem u sistemu. Top menadžment mora se baviti opstankom i razvojem preduzeća, a ne brojnim poslovno-izvršnim zadacima, koje bi trebale biti delegirane na izvršavanje nižim nivoima menadžmenta (srednji i operativni).

U svakom preduzeću postoji veća ili manja potencijalna opasnost od pojave poduzetničkog kriminala, što implicira nužnost egzistiranja nadzornog organa, te razmatranje posljedica eventualno nastalih kriminalnih djela u preduzeću. U organizacijskim okvirima, upravo iz ovih razloga, nužno je postojanje interne kontrole, koja suštinski razmatra bonitet u samom sistemu poslovanja, te na taj način, utiče na sprečavanje i otkrivanje prevara i drugih kažnjivih djela.

Nevjerodostojno računovodstvo i finansijsko izvještavanje, produkt je kreativnog, odnosno, manipulativnog računovodstva. Radi se o spornim ponašanjima nosilaca računovodstvene djelatnosti, koji računovodstvenim znanjima i vještinama preprave računovodstvene podatke i izvještaje, pa na taj način prikriju stvarne događaje, procese ili stanja, najčešće i sam poslovni rezultat.^v Danas se u svijetu, kreativno računovodstvo često definiše kao^{vi}:

- Maštovita upotreba računovodstva;
- Transformacija finansijskih izvještaja iz onoga što je stvarno, u ono što se želi prikazati,
- Korištenje legalnih mogućnosti izbora fleksibilnih računovodstvenih metoda, postupaka i procjena,

- Zloupotreba računovodstvenih procjena, metoda i tehnika, sa ciljem što boljeg prikaza finansijskog stanja, uspjeha itd.

U ovim slučajevima riječ je o prevarantskim podacima, čija je svrha lažno predstavljanje ekonomskih okolnosti i uspjeha poslovnog subjekta, a rezultat su zloupotrebe pravnih i/ili drugih strukovnih, te profesionalno - etičkih normi. Radi se dakle o pogrešnim podacima, koji bi trebali navesti korisnika na pogrešan trag, pri njegovim odlukama.

Za sprečavanje i otkrivanje kriminalnih i drugih nedozvoljenih djela, preduzeću su potrebni:

- o profesionalno upravljanje,
- o dugoročni (strateški) poslovni ciljevi,
- o poslovno-organizacijski red,
- o potporni mehanizmi (informacijska aktivnost usmjerena ka donošenju odluka, kvalitetno izgrađen sistem internih kontrola i interna revizija, a na čelu svega odgovarajuća poslovna kultura).

Američki zakon „*Sarbanes-Oxley Act (SOX)*“ iz 2002. godine snažnije je inicirao borbu protiv prevare i korupcije, nego prijašnja regulativa, i to ne samo u Americi i Evropi, nego širom svijeta. U Evropi je 1999. godine osnovan nezavisni istraživački ured za borbu protiv prevara i prekograničnog kriminala OLAF – Office Européen de Lute Anti – Fraude.

2. PREVARE U RAČUNOVODSTVU

Precizna definicija prevara ne postoji. Termin prevara se koristi da opiše postupke kao što su obmana, podmićivanje, krivotvorenje, iznuda, korupcija, krađa, kovanje zavjere, pronevjera, nezakonito prisvajanje, davanje netačnih podataka, skrivanje materijalnih činjenica i dosluh.^{vii} Prevare se najčešće dešava tamo gdje su kontrole slabe, gdje se ne primjenjuju ili ne postoje. Zato je jako važno da se u kontekstu kontrole poslovanja, prvenstveno utvrditi stepen internih kontrola u preduzeću. Jačanje kontrola može pomoći u smanjivanju prilika za prevare. U narednoj tabeli je prikazan postotak prevara prema tipu kompanije i prosječni gubici od prevare koji su zabilježeni u SAD.

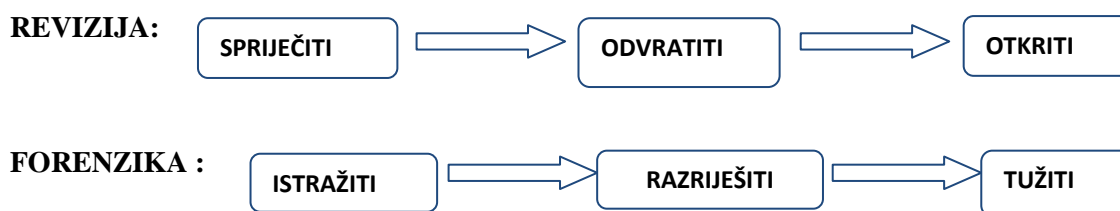
Tabela 1. Postotak prevara prema tipu kompanija i prosječni gubici od prevare

Postotak prevara i prosječna šteta prema tipu kompanije - ACFE studija 2008.	
Tip kompanije	Postotak prevara od ukupno/ prosječni gubitak
Privatne kompanije	39,1% od svih istraženih prevara Prosječni gubitak: 278.000 USD
Javne kompanije (kompanije na berzi)	28,4% od svih istraženih prevara Prosječni gubitak: 142.000 USD
Male kompanije (manje od 100 zaposlenih)	38,2% od svih istraženih prevara Prosječni gubitak: 200.000 USD
Srednje kompanije (od 101 do 999 zaposlenih)	20,0% od svih istraženih prevara Prosječni gubitak: 176.000 USD
Velike kompanije (od 1.000 do 9.999 zaposlenih)	23,0% od svih istraženih prevara Prosječni gubitak: 116.000 USD
Najveće kompanije (preko 10.000 zaposlenih)	18,9% od svih istraženih prevara Prosječni gubitak: 147.000 USD

Izvor: Vonya Global LLC, 2009., str. 4

Prevare se najčešće klasifikuju u tri skupine i to: korupcija, otuđivanje imovine i lažiranje finansijskih izvještaja.

Slika 1. Komparacija revizije i forenzike

Sam način djelovanja forenzičara može se posmatrati dvojako i to kao preventivno (ex ante) – koji podrazumijeva odvrćanja od prevara, odnosno, djelovanje nakon sumnje u mogućnost prevare koja još nije nastala, i naknadno (ex post) – nakon sumnje da je prevara nastala ili nakon otkrića same prevare. Inače, forenzičari mogu djelovati interno i eksterno, pri čemu je interno djelovanje uključuje istraživanje mogućih prevara od strane zaposlenika i menadžera, dok eksterno podrazumijeva istraživanje mogućih prevara od strane kupaca, dobavljača, banaka i ostalih partnera.

3. FORENZIČNO RAČUNOVODSTVO

Koncept forenzičnog računovodstva je temeljan i kompleksan, u kojem računovođa, u svom profesionalnom neovisnom prosuđivanju, formira prezentaciju na tako visokom nivou pouzdanosti, da bi bila podobna kao dokaz u zakonski vođenom postupku, te za sudski ili administrativni uvid. Jednostavno rečeno, forenzično računovodstvo je računovodstvo, koje je prikladno za javne preglede, jer podrazumijeva najviši stepen osiguranja.^{viii} Rezultati istraživanja zasnovani su na naučnoj detekciji i interpretaciji dokaza određenog fenomena.

Prva određenica forenzičnog računovodstva su analize, koje razrađuju i objašnjavaju uzrok i posljedicu određene pojave, uključujući otkrivanje prevare (ukoliko postoji) i njenih posljedica. Primarna metodologija forenzičnog računovodstva, jeste objektivna verifikacija. Forenzično računovodstvo je fokusirano na dokaze o ekonomskim transakcijama i na izvještavanje, kao sastavni dio računovodstvenog sistema i zakonske mreže, koja podržava ovakav tip dokaza, kao prihvatljive u funkciji utemeljenja računovodstvenog evidentiranja i/ili vrednovanja. Na razvoj discipline forenzičnog računovodstva više su uticala empirijska znanja dobivena kroz poslovnu praksu, a manje teorijska znanja.

Za forenziku se kaže da je to „dubinsko“ snimanje i istraživanje događaja, koji izazivaju sumnju da se nešto krivo radi ili da je prevara moguća. Forenzično računovodstvo podrazumijeva primjenu znanja iz više disciplina, kao što su: računovodstvo, revizija, ekonomija, statistika, te istražiteljske vještine. Računovođe forenzičari su osposobljeni da posmatraju „iza brojeva“ i samim tim se suočavaju sa realnom situacijom u poslovanju.

3.1. CILJEVI FORENZIČNOG RAČUNOVODSTVA

Djelatnost forenzičnog računovodstva podrazumijeva istražiteljsku funkciju, i to je zanimanje u kojemu su zastupljeni računovodstvo i informacijske tehnologije, kao integrativni dijelovi. Ukoliko su rukovodioci poslovnog subjekta zabrinuti zbog odstupanja u finansijskim izvještajima i zbog finansijskih pronevjera, tada je njima potrebno više od onih usluga koje nude računovođe (eng. CPA –

Certified Public Accountant – Certificirani računovođa). Dakle, njima je potreban forenzični računovođa (eng. *CFA- Certified Forensic Accountant* – Certificirani forenzični računovođa).^{ix}

Primarni cilj forenzičnog računovodstva je objektivna verifikacija finansijskih događaja. Upravo iz ovog razloga, u velikom broju slučajeva računovođe forenzičari bivaju pozvani da svjedoče na sudu, kao svjedoci, eksperti, kako na strani tužioca, tako i na strani odbrane. Računovođe forenzičari mogu raditi na slučajevima građanske i krivične parnice. U građanskim parnicama forenzični računovođa može dobiti upit da procijeni ekonomske štete usljed prekida ugovora. U slučajevima krivičnih parnica, od forenzičnog računovođe se pak, može zahtijevati, da prezentuje činjenične podatke o počinjenoj prevari u oblasti osiguranja, da identifikuje prevaru, pranje novca, fiksiranje cijena, manipulaciju trgovanja na berzama i slične nedozvoljene radnje.^x

Nagli porast broja forenzičara i potreba za forenzičnim računovodstvom u SAD, uzrokovani su i sljedećim događajima^{xi}:

- 45% kompanija izjavilo je da su bile žrtve prevara u posljednje dvije godine;
- nakon 2003:
 - ✓ 71% je porastao broj kompanija koje su imale slučajeve korupcije i podmićivanja (*corruption & bribery*),
 - ✓ 133% je porastao broj otkrivenih slučajeva pranja novca (*money laundering*),
 - ✓ 140% je porastao broj finansijskih izvještaja u kojima je utvrđeno pogrešno prikazivanje (*misrepresentation*),
 - ✓ 75% kompanija je izjavilo da su bile žrtve prevare,
- prevare u obliku prikazivanja gubitaka na imovini kod američkih kompanija u prosjeku su bile preko 1,7 miliona USD, što se nakon 2003. godine povećalo za 50%;
- 40% kompanija pretrpile su značajne gubitke ugleda u poslovnom svijetu, smanjena je motivacija osoblja i došlo je do poremećaja poslovnih odnosa;
- preko trećine prevara otkrivne su slučajno, primjenom uobičajenih postupaka detekcije prevara.

Forenzični računovođa, kao alat koristi svoju vještinu razumijevanja informacija o poslovanju, te finansijski sistem izvještavanja, računovodstvene i revizorske standarde i procedure, te prikupljene dokaze i tehnike istraživanja. Forenzično računovodstvo ne pronalazi samo neslaganja, nego otkriva čitav lanac prevare i nalazi odgovore na pitanja: ko – šta – gdje – zašto – kada – kako, pitanja koja čine lanac prevare.

3.2. ZADACI FORENZIČNOG RAČUNOVODSTVA

Osnovno načelo pri forenzičnoj istrazi jeste ocjena činjenica. Zadaci forenzičnog računovođe su da analizira, interpretira, sumira i prezentira međusobno povezane poslovno - finansijske stavke, tako da budu razumljive i na odgovarajući način potkrijepljene. Računovođa forenzičar često participira u sljedećim aktivnostima^{xii}:

- istraživanju i analiziranju dokaza o počinjenoj prevari,
- razvijanju kompjuteriziranih aplikacija koje će poslužiti u analizama i prezentacijama o finansijskim dokazima,
- prezentacijama rezultata istraživanja u vidu izvještaja i kompletiranja dokumentacije,
- asistiranju u pravnim postupcima, uključujući svjedočenja na sudu u ulozi svjedoka-stručnjaka, te pripremanju vizuelnih sredstava, koji će služiti kao dokaz na suđenju.

Tabela 2. Postotak i način otkrivanja prevara u SAD

Postotak	Tko je otkrio prevaru
26,3%	Dojave zaposlenika
18,8%	Slučajno
18,6%	Interna revizija
15,4%	Interna kontrola
11,5%	Ekstrena revizija
8,6%	Dojave od kupaca
6,2%	Anonimne dojave
5,1%	Dojave od dobavljača
1,7%	Ostalo

Izvor: Belak V., *Poslovna forenzika i forenzično računovodstvo – borba protiv prijevare*, Belak Excellens d.o.o., Zagreb, 2011., str. 37, prema: ACFE – Association of Certified Fraud Examiners, 2009.

U prethodnoj tabeli su prikazani podaci dobivenim intervjuiranjem 532 forenzičara u SAD o postotku i načinima otkrivanja prevara.

3.3. FORENZIČNO RAČUNOVODSTVO U BOSNI I HERCEGOVINI

U bosansko-hercegovačkom društvu, većina računovođa nikada nije čula za pojam računovođa forenzičar. Pozicija samog računovodstva u BiH je nezahvalna, prije svega zbog uslova i okruženja u kojima bosansko-hercegovačke računovođe obavljaju svoj posao. Razlozi za to su:

- nedovoljno uređna računovodstvena legislativa sa pratećim propisima,
- neredovno obnavljanje informacija o izmjenama MRS/MSFI,
- neadekvatno valoriziranje računovodstva kao profesije i njenih pripadnika,
- nedovoljan razvoj svijesti o potrebi, odnosno navike cjeloživotnog učenja,
- ostali subjektivni i objektivni razlozi.

Računovodstvu kao profesiji, u zadnje vrijeme se daje više značaja, kako od menadžera i vlasnika kapitala, tako i od samih računovođa, koji nastoje maksimalno postupati u skladu sa pravilima struke. Međutim, bez obzira na pozitivne trendove, cjelokupna slika računovodstva kao profesije u BiH, u smislu pristupa računovodstvenim tehnikama i metodama, još uvijek se može okarakterisati kao konzervativna. Teško je, ili gotovo nemoguće govoriti o forenzičnom računovodstvu u okviru bosansko-hercegovačke računovodstvene prakse, koja uopće ne poznaje zvanje „forenzični računovođa“. Edukacija za ovo zvanje, iz sadašnje perspektive bosansko-hercegovačke računovodstvene stvarnosti, djeluje, nažalost, kao utopija.

4. ANALITIČKE PROCEDURE U FORENZIČNOM RAČUNOVODSTVU

U fazama obavljanja svog zadatka, računovođa forenzičar primjenjuje različite procedure, kako bi utvrdio područja počinjenih prevara. Analitičke procedure su one, koje razlažu problem do detalja i djeluju u kontekstu formiranja usporedbi određenih uzajamno povezanih segmenata poslovanja, a ti odnosi na kraju, eventualno impliciraju mogućnost prevare.

Analitičke procedure u forenzici imaju tri primarna cilja^{xiii}:

- *Preliminarne (pripremne) analitičke procedure* se koriste za otkrivanje područja visokog rizika od prevare, njihove prirode, vremena i stepena potrebnih forenzičnih procedura,
- *Neovisne analitičke procedure* se koriste za pribavljanje dokaza na temelju uspoređivanja i usklađivanja podataka, te utvrđivanja vjerodostojnosti (ispravnosti) dokumentacije, knjiženja i obračuna,
- *Konačne analitičke procedure* služe za donošenje zaključaka o uticaju problematičnih transakcija na finansijske izvještaje.

Istražitelj forenzičar u svom poslu, pored ostalog, koristi i analitičke tehnike za analizu odnosa između stavki u finansijskim izvještajima, odnosno analizu poslovnih transakcija. Istražiteljske tehnike forenzičnog računovodstva su:

- *Horizontalna analiza* – koja uspoređuje stavke iz tekućeg perioda sa istim stavkama iz prethodnog perioda,
- *Vertikalna analiza* - koja uspoređuje postotne udjele pojedinih stavki u finansijskim izvještajima, npr. postotni udjel rashoda u prihodu, dobiti u prihodu i slično,
- *Usporedbe detaljnih stavki u finansijskim izvještajima* - sa istim ili sličnim stavkama iz prethodnih perioda,
- *Analiza odnosa (ratio analysis)* - u finansijskim izvještajima u područjima profitabilnosti, likvidnosti, solventnosti, aktivnosti i stvaranja vrijednosti.

Tipični aspekti forenzičnih analitičkih procedura su poređenja određenih kategorija, kao što su: tekući podaci nasuprot podacima iz prethodnog perioda; stvarni podaci nasuprot budžetu, prognozama i projekcijama; podaci preduzeća nasuprot podacima u industriji; finansijski podaci nasuprot operativnim (količinskim) podacima; usporedba sintetičkih podataka nasuprot analitičkim podacima po organizacijskim jedinicama, proizvodima, lokacijama ili zaposlenima; podaci preduzeća nasuprot očekivanim rezultatima forenzičara.

5. KREATIVNO RAČUNOVODSTVO I NJEGOV UTICAJ NA FINANSIJSKE IZVJEŠTAJE

Brojne su definicije koje oslikavaju pojmovno određenje kreativnog računovodstva. Jedna od njih kaže da je kreativno računovodstvo transformacija finansijskih računovodstvenih prikaza, od onoga što je stvarno, u ono što subjekat želi prikazati, koristeći postojeća pravila i /ili ignorirajući neka od njih.^{xiv} Navest ćemo i definiciju koja kaže da kreativno računovodstvo podrazumijeva primjenu nekih ili svih koraka za igranje igre finansijskim brojevima, agresivan izbor i primjena računovodstvenih načela, unutar i izvan računovodstvenih standarda, kao i lažiranje finansijskih izvještaja.^{xv} Na osnovu navedenog možemo da kažemo, da kreativno računovodstvo predstavlja način primjene računovodstvenih načela, tehnika, principa i standarda, na pozicijama imovine, obaveza i kapitala, s ciljem prikazivanja poželjnog finansijskog rezultata od strane sastavljača finansijskih izvještaja, odnosno menadžmenta, što za posljedicu ima odstupanje od istinitog i fer prikazivanja.

Glavne karakteristike kreativnog računovodstva mogle bi se prikazati u sljedećem:

- prilagođavanje finansijskih izvještaja, da bi se dobila slika po želji subjekta koji izvještava;
- koriste se legalne mogućnosti izbora fleksibilnih računovodstvenih metoda, postupaka i procjena;

- koriste se rubne i „nategnute“ mogućnosti iskazivanja događaja kao i nejasna područja računovodstvenih standarda koji otežavaju kontrolu i reviziju;
- ističe se značaj informacija, koje pogoduju izvještajnom subjektu, a umanjuje i skriva značaj informacija koje im ne pogoduju;
- primjenjuju se i zloupotrebe (*abuse*) koje značajno prekoračuju zakonske okvire i prelaze u kriminal koji se teško otkriva.^{xvi}

Kreativno računovodstvo može djelovati unutar i izvan regulatornog okvira. Sva djelovanja na finansijskim izvještajima unutar regulatornog okvira, evidentna su tamo, gdje su pravila nedovoljno jasna i precizna, ili pak dozvoljavaju preveliku slobodu odstupanja, dok su djelovanja izvan regulatornog okvira mnogobrojna.

5.1. PODRUČJA ZLOUPOTREBE KREATIVNOG RAČUNOVODSTVA

Kreativno računovodstvo inicijalno je bilo zamišljeno da prikaže, pored historijskih podataka i stvarne (realne) vrijednosti imovine, obaveza i kapitala, odnosno realan prikaz finansijskog rezultata. S time u vezi, uvedena je i primjena fer vrijednosti i modela procjene vrijednosti. Ipak, prvobitna zamisao sa upotrebom upravo fer vrijednosti i različitih modela procjene vrijednosti, dovela je do toga, da je kreativno računovodstvo poprimilo oblik manipulativnog računovodstva, usljed kompleksnih i nedovoljno jasnih računovodstvenih standarda i praktičnih objašnjenja.

U praksi, zloupotreba kreativnog računovodstva poprima različite forme, kao što su:

- upravljanje zaradom (*earnings management*),
- nasilno (agresivno) računovodstvo (*agressive accounting*),
- izgladivanje prihoda (*income smoothing*),
- lažni finansijski izvještaji (*fraudulent financial reporting*).

Upravljanje zaradom može biti motivirano ciljevima menadžera, analitičara i računovođa, da prikažu ujednače iznose zarada u više uzastopnih perioda.

Agresivno računovodstvo podrazumijeva pretjeranu primjenu i izbor računovodstvenih postupaka, da bi se prikazao željeni rezultat. Ovaj postupak podrazumijeva primjene postupaka, preko dopuštenih standarda, ili u situacijama, kada za to nema opravdanja, odnosno, pravila knjiženja. Najčešći postupci agresivnog računovodstva su prenamaglašana revalorizacija i agresivna kapitalizacija. U agresivno računovodstvo se ubraja: dodatno terećenje rashoda sa protuknjiženjima fiktivnih stavki na potražnoj strani; međusobno zatvaranje stavki kupaca i dobavljača bez povezanosti u poslovnim događajima; povećanje prihoda na osnovu smanjenja stavki rezervisanja itd.

Izgladivanje prihoda je postupak kojim se postiže prikaz stalnog rasta zarada, bez oscilacija. Cilj izgladivanja zarade jeste ujednačen prikaz ostvarenog prihoda i profita, za više uzastopnih godina.

Lažni finansijski izvještaji podrazumijevaju namjerne pogreške, prepravljanje finansijskih izvještaja i ispostavljanje lažnih dokumenata, kako bi se prikazao željeni rezultat, a najčešći pojavnici su prodaja na „crno“, terećenje troškova na rashode ili zalihe, ispostavljanje lažnih računa, fiktivne prodaje povezanim preduzećima, obračuni lažnih putnih naloga, skrivene isplate dobiti, trošenje resursa preduzeća u privatne svrhe itd.

5.2. NAJČEŠĆE MANIPULACIJE U FINANASIJSKIM IZVJEŠTAJIMA PRIMJENOM POSTUPAKA KREATIVNOG RAČUNOVODSTVA

Jedan od vodećih autoriteta u Americi u otkrivanju manipulacija izazvanih primjenom postupaka kreativnog računovodstva u svrhu lažiranja finansijskih izvještaja, Howard Schilit, grupisao ih je u sedam dijelova i nazvao „Smicalicama“ (*shenanigans*). Računovodstveni trikovi koje računovođe najčešće koriste za lažiranje finansijskih izvještaja su:

1. Prerano priznavanje prihoda ili priznavanje prihoda upitne kvalitete;
2. Priznavanje fiktivnog prihoda;
3. Napuhivanje zarade vanrednim dobitima;
4. Prebacivanje tekućih rashoda u raniji ili kasniji obračunski period;
5. Pogrešna knjiženja ili nepravilno reduciranje obaveza;
6. Prebacivanje tekućeg prihoda u kasniji period;
7. Prebacivanje budućih rashoda u tekući period.^{xvii}

U slučaju preranog priznavanja prihoda ili priznavanja prihoda upitne kvalitete, najčešći primjeri su: priznavanje prihoda od usluga ili proizvoda, za usluge koje će biti realizirane tek u narednom periodu ili proizvode, koji kupcu još nisu isporučeni; priznavanje prihoda za usluge koje kupac nije dužan platiti; prodaja pridruženim preduzećima; prisvajanje i priznavanje tuđih prihoda kao svojih; precjenjivanje bezvrijednih stvari i njihova prodaja po visokoj cijeni.

Priznavanje fiktivnog prihoda nastaje usljed priznavanja prihoda, kada nisu ispunjene zakonske pretpostavke; priznavanje odobrenog rabata od strane dobavljača kao prihoda; priznavanje prihoda od prodaje u visini prodajne cijene nekretnina; priznavanje prihoda od prodaje preduzeća, nakon poslovnog spajanja; priznavanje finansijskih i drugih prihoda, kao prihoda od prodaje.

Za „napuhivanje“ zarade vanrednim dobitima imanentno je „napuhivanje“ profita prodajom ranije otpisanom imovinom; stvaranje prihoda reklasifikacijom stavki u bilansima (npr. stalna sredstva namijenja prodaji); korištenje dobiti od prodaje nekretnina za smanjenje tekućih rashoda; uključivanje dobitka na prodaji nekretnina u prihode od prodaje.

Prebacivanje tekućih rashoda u raniji ili kasniji obračunski period, realizuje se kapitaliziranjem tekućih operativnih troškova i kasnije terećenje na rashode; prebacivanje tekućih troškova u prethodni period uz pomoć primjene promjenjene računovodstvene politike; smanjenje ispravke vrijednosti imovine; priznavanje rashoda od umanjenja imovine (npr. goodwill); prebacivanje troškova amortizacije u kasnije periode, odnosno prolongiranje vijeka upotrebe, tzv. „rastezanje“ amortizacije.

Pogrešna knjiženja ili nepravilno reduciranje obaveza nastaju usljed: priznavanja ranije stvorenih fiktivnih rezervi u prihod; smanjenje obaveza mijenjanjem računovodstvenih pretpostavki; davanje neopravdano velikih popusta; namjerno pogrešno knjiženje rashoda uz formiranje (priznavanje) nepostojećih obaveza kao protustavke; knjiženje plaćanja unaprijed u prihode, iako obaveza nije izvršena.

Prebacivanje tekućeg prihoda u kasniji period, realizuje se stvaranjem rezervi, te njihovo kasnije priznavanje u prihode, kao i priznavanje prihoda kod pripajanja, koji je zarađen prije pripajanja.

Najveći broj računovodstvenih skandala nastao je usljed „napuhivanja“ i lažiranja prihoda i to radi privlačenja investitora, povećanje ili održavanja cijena dionica, povećanja tržišne vrijednosti, ostvarivanja menadžerskih bonusa, izbjegavanje opasnosti od preuzimanja zbog loših rezultata i sl.

Zastupljenost postupaka kreativnog računovodstva kod britanskih preduzeća, navedena je Tabeli 3.

Tabela 3. Prikaz primjene praktičnih postupaka kreativnog računovodstva u 185 najvažnijih britanskih kompanija

Rang	Područje (tip)	Broj kompanija	Postotak
1.	Rezervisanja	105	57 %
2.	Neoperativni profit	63	34 %
3.	Vanredni troškovi	54	29 %
4.	Penzioni fond	52	28 %
5.	Kapitalizacija troškova	50	27 %
6.	Snižavanje poreznih troškova	24	13 %
7.	Vanbilansni dugovi	23	12 %
8.	Depresijacija	17	9 %
9.	Kursne razlike	16	9 %
10.	Brendovi	14	8 %
11.	Smanjivanje zarade	9	5 %

Izvor: Belak V., *op.cit.*, str. 150, prema: Smith T., *Accounting for Growth: Stripping the Camouflage from Company Accounts*, Random House, 1992.

U Republici Hrvatskoj nema zvaničnih istraživanja, ali na bazi praktičnih iskustava, može se reći, da se radi o sljedećim manipulacijama:

- manipulacije troškovima i rashodima,
- manipuliranje prihodima,
- manipuliranje rezervisanjima,
- stvaranje nerealne aktive – kapitalizacija tekućih troškova,
- agresivna revalorizacija radi poboljšanja slike o solventnosti i smanjenja dojma o visokim zaradama,
- skrivanje obaveza,
- isisavanje novca iz preduzeća,
- složene transakcije,
- krađa gotovine.^{xviii}

Gotovo je nemoguće predvidjeti kad i gdje će se javiti računovodstvene manipulacije, ali je važno napomenuti da ciljevi manipulacije uveliko ovise o tome, da li se radi o javnom preduzeću, koje kotira na berzi, ili privatnom. Naime, javna preduzeća nastoje prikazati bolji poslovni rezultat iz niza razloga, dok privatna preduzeća tome pribjegavaju jedino u slučaju, kada namjeravaju izaći na berzu, ili kada ne žele prikazati gubitke, da ne bi uništili finansijski rejting, koji im je potreban za dobivanje kredita od banke.

6. ISTRAŽIVANJE PRIMJENE FORENZIČNOG RAČUNOVODSTVA U BOSNI I HERCEGOVINI

Istraživanje o primjeni forenzičnog računovodstva u Bosni i Hercegovini sprovedeno je u periodu april - juni 2010. godine na uzorku od 68 preduzeća. Preduzeća se mogu svrstati u mala i srednja preduzeća, a odabrana su metodom slučajnog uzorka. Istraživanje je sprovedeno na bazi anketnog upitnika. Među anketiranim licima 60,30% su bile računovođe, 8,82% revizori, te 30,88% menadžeri preduzeća. Na osnovu podataka dobivenih tokom anketiranja, izvršena je sistematizacija, što je i prikazano u nastavku.

U dijelu u kojem su ispitanici upitani o cilju kreiranja računovodstvene politike, 58,18 % se izjasnilo da je kreiralo računovodstvenu politiku svog preduzeća s ciljem realnog prikazivanja dobiti, dok je 38,18 % putem računovodstvenih politika reduciralo troškove, kako bi ostvarili veću dobit. Ostalih 3,64% se izjasnilo da im je cilj kreiranja računovodstvene politike preduzeća nešto drugo.

U nastavku su prikazani podaci u vezi apsolutnog slaganja ispitanika sa pojedinim tvrdnjama koje su direktno ili indirektno vezane sa kreativnim računovodstvom, a predstavljaju transformaciju računovodstvenih pozicija od onih koje prikazuju aktuelno, stvarno stanje u one koje prikazuju željeno stanje i za koje menadžeri koriste postojeća pravila (standarde) ili ih jednostavno ignorišu.

Tabela 4. Stepen apsolutnog slaganja u vezi tvrdnji kreativnog računovodstva

R.br	Tvrdnja	Stepen apsolutnog slaganja
1.	Detekcija kreativnog računovodstva je jednostavna	13,46%
2.	Sredstva vremenskog pomjeranja u priznavanju određenih pozicija se odražavaju na uspjeh (bilans uspjeha i dobitak perioda), kao i na bilans stanja (prikazivanje boljeg, snažnijeg finansijskog položaja)	44,90%
3.	Ove strategije se ne odražavaju na izvještaj o novčanim tokovima	20,75%
4.	Proučavanje izvještaja o novčanim tokovima može pokazati da se novčani tokovi iz poslovne aktivnosti značajno razlikuju (niži su) od poslovnog dobitka iz bilansa uspjeha	41,18%
5.	Ako novčani tokovi iz poslovne aktivnosti se značajno razlikuju (niži su) od poslovnog dobitka iz bilansa uspjeha, može se u novčanim tokovima vidjeti zašto je to tako (otpisi zaliha)	32,69%
6.	Ako novčani tokovi iz poslovne aktivnosti se značajno razlikuju (niži su) od poslovnog dobitka iz bilansa uspjeha, može se u novčanim tokovima vidjeti zašto je to tako (priznavanje prihoda koji još nije naplaćen)	38,00%
7.	Ako se novčani tokovi iz poslovne aktivnosti značajno razlikuju (niži su) od poslovnog dobitka iz bilansa uspjeha, može se u novčanim tokovima vidjeti zašto je to tako (prodaja robe na odloženo plaćanje)	30,61%
8.	Detekcija kreativnog računovodstva se radi na godišnjem nivou (izučavaju se godišnji, a ne kvartalni izvještaji)	30,00%

Izvor: *Rezultati vlastitih istraživanja*

Postotak od 76,47 ispitanika smatra da su MRS/MSFI osjetljivi na kreativnu praksu, dok 23,53 % ima suprotan stav. Da se temeljni razlozi za privredni kriminal u računovodstvu nalaze u poslovno-organizacijskom neredu i neodgovarajućem unutrašnjem nadzoru, smatra njih 54,24%, dok 45,76% mišljenja su da oni leže u nevjerodostojnom računovodstvenom izvještavanju. Ispitanici smatraju da su osnovni načini krivotvorenja podataka manipulacije u računovodstvenom evidentiranju 42,42%, potom neposredno krivotvorenje podataka u računovodstvenim iskazima 33,33%, te zloupotreba pravnih propisa 24,24%. Da forenzično računovodstvo, kao alat za otkrivanje zloupotreba kreativnog računovodstva, nije dovoljno zastupljeno u BiH, smatra njih 75,54%. Razlog takvog stanja vide u sljedećem:

Tabela 5. Razlozi slabe zastupljenosti kreativnog računovodstva u Bosni i Hercegovini

	%
Neuređena računovodstvena legislativa sa pratećim propisima	25,81%
Neredovno obnavljanje informacija o izmjenama MRS/MSFI	17,74%
Neadekvatno valoriziranje računovodstva kao profesije i njenih pripadnika	30,64%
Nedovoljan razvoj svijesti o potrebi, odnosno navike cjeloživotnog učenja	25,81%

Izvor: Rezultati vlastitih istraživanja

Indikatori prevara u preduzećima, a samim time i u računovodstvu, koji se najčešće pojavljuju u bosansko-hercegovačkim preduzećima, na osnovu podataka koje smo dobili tokom istraživanja, možemo reći da su:

- veliki neočekivani gubici,
- opstruiranje (sprječavanje) normalnog rada internih revizora,
- neobjašnjeni manjkovi na zalihama,
- neobični otpisi potraživanja,
- neuslađenost priliva novca s prihodima i potraživanjima,
- neusklađenost odliva novca s obavezama,
- neuobičajeno veliki računi za nedefinirane usluge (npr. istraživanje tržišta) koji se plaćaju drugim preduzećima,
- fiktivni računi s povezanim preduzećima.

Ovi tragovi se simbolično nazivaju crvene zastave (*red flags*) i upućuju na nužno preispitivanje markiranih područja poslovanja, u cilju detekcije nedozvoljenih radnji. Premda redovna revizija nije orijentirana na forenzično računovodstvo, revizori mogu detektirati tačke mogućih nepravilnosti i prevara (*red flags*). U takvim situacijama, oni se ograđuju od pozitivnog mišljenja, ali na njima nije teret istražiteljstva i izvođenja dokaza, odnosno to je posao forenzičara. U slučajevima kada otkriju indikator moguće prevare (*red flag*), revizori istražiteljski posao predaju forenzičarima (*hand-off*). Računovođe forenzičari, pored konstatovanja činjeničnog stanja, nastoje da klupko počinjene prevare u potpunosti istraže i razriješe. U kontekstu forenzičnog računovodstva bitno je naglasiti, da je zadnja karika u procesu, tužba protiv počinitelja prevare, što znači da se u proces uključuje sud, koji će odrediti kaznu za počinjeno djelo.

Kao najčešći i najznačajnije zastupljeni tipovi internih prevara učinjenih od strane zaposlenika u bosansko-hercegovačkim preduzećima su: krađa zaliha 17,01%, lažno prikazivanje radnih sati i učinaka 11,62%, rad za vlastite potrebe u toku radnog vremena 11,62%, korištenje službenog automobila u privatne svrhe 10,79%, krivotvorenje čekova 10,37%, novac za plaćanje na crno 10,37%, lažni računi za troškove 6,64%, posudbe koje se ne vraćaju 6,64% i dr.

Među najčešćim i najznačajnije zastupljenim tipovima internih prevara učinjenih od strane menadžera, istakli su: korištenje službenih automobila u privatne svrhe 15,70%, nepotrebne nabavke 11,21%, korištenje usluga vlastitog preduzeća u privatne svrhe 11,21%, korištenje usluga drugih za privatne potrebe koje plaća preduzeće 10,31%, zloupotreba gotovine 9,87%, mito 9,87%, lažni računi za troškove 8,07% itd. Najčešći tipovi eksternih prevara u bosansko-hercegovačkim preduzećima su: varanje na kvaliteti robe 16,93%, nepoštene ponude cijena 15,87%, neplaćanje računa 12,70%, podmićivanje/tajne provizije 10,58%, varanje na količini isporučene robe 10,05%, lažni računi 7,94% itd.

Poticaji i pritisci da se izvede prevara mogu biti unutarnji i vanjski. Ispitanici su smatrali da rizični faktori prevare uključuju:

Tabela 6. Poticaji i pritisci za izvođenje prevara u bosansko-hercegovačkim preduzećima

	%
• Pritisak da se ostvari profitabilnost ili izbjegne gubitak	14,40%
• Nastojanje da se prikažu bolji rezultati kako bi:	-
o Menadžeri ostvarili nagrade	7,41%
o Banka odobrila kredite	10,29%
o Privukli dobavljače	9,05%
o Povećala se ili održala cijena dionica na berzi	4,53%
o Privukli ulagatelji	5,76%
• Pritisak da se izjednači prihod i dobit po godinama	4,12%
• Želja da se dobije posao po svaku cijenu	13,58%
• Težnja za opstankom u krizi	11,52%
• Pritisak menadžmenta da se smanje prihodi i povećaju rashodi kako bi se platio manji porez	9,05%
• Pritisak treće strane o kojoj ovisi preduzeće da se učini usluga od koje treća strana ima korist	6,17%
• Ostalo	4,12%

Izvor: Rezultati vlastitih istraživanja

Na pitanje da li neku od dolje navedenih analitičkih procedura forenzičnog računovodstva primjenjuju u svom preduzeću, ako uopšte primjenjuju forenzično računovodstvo, ispitanici su odgovorili:

Tabela 7. Zastupljenost analitičkih procedura u forenzičnom računovodstvu u BiH

	%
Tekući podaci nasuprot podacima iz prethodnog perioda	30,34%
Stvarni podaci nasuprot budžetu, prognozama i projekcijama	12,36%
Podaci u preduzeću nasuprot podacima u industriji	3,37%
Finansijski podaci nasuprot operativnim podacima	11,24%
Usporedba sintetičkih nasuprot analitičkim podacima	20,22%
Podaci preduzeća nasuprot očekivanih rezultata forenzičara	8,99%
Ostalo	13,48%

Izvor: Rezultati vlastitih istraživanja

Interesantno je da 56,25% ispitanika smatra da nije uobičajeno povećanje poslovnih rashoda u poslovanju njihovog preduzeća radi smanjenja neto dobiti (skrivanje dobiti). Takođe njih 57,69% smatra da nije uobičajeno povećanje vanrednih rashoda radi smanjenja neto dobiti (skrivanje dobiti).

62% ispitanika smatra da nije uobičajeno povećanje vanrednih prihoda radi pokrivanja gubitka i izgladivanja neto dobiti (skrivanje dobiti). 56,82% ispitanika smatra da takođe nije uobičajeno smanjenje poslovnih rashoda radi izgladivanja neto dobiti (skrivanje dobiti).

Najzastupljeniji postupci kreativnog računovodstva, u bosansko-hercegovačkim preduzećima, su prikazni u Tabeli 8.

Tabela 8. Postupci kreativnog računovodstva u BiH preduzećima

	%
Rezervisanja	18,06%
Neoperativni profit	5,81%
Vanredni troškovi	20,65%
Penzioni fondovi	3,23%
Kapitalizacija	7,74%
Snižavanje poreznih troškova	10,32%
Vanbilansi dugovi	7,10%
Depresijacija	1,29%
Kursne razlike	5,81%
Brendovi	4,52%
Smanjivanje zarade	11,61%
Drugo	3,86%

Izvor: Rezultati vlastitih istraživanja

Kao što možemo vidjeti iz prethodne tabele, najznačajnije zastupljeni postupci kreativnog računovodstva u bosanko-hercegovačkim preduzećima su postupci u vezi sa vanrednim troškovima, zatim slijede rezervisanja, smanjivanje zarade, snižavanje poreznih troškova itd.

Na pitanje da li su se u praksi susretali s nekom od tehnika kreativnog računovodstva odnosno, ako jesu sa kojima, dobili smo odgovore koji su sistematizirani u Tabeli 9.

Tabela 9. Zastupljenost tehnika kreativnog računovodstva u BiH preduzećima

	%
Priznavanje prihoda unaprijed i „napuhivanje“ prihoda	20,49%
Redukcija prihoda	21,67%
Smanjenje rashoda „rastezanjem“ amortizacije i razgraničenjem troškova	21,67%
Povećanje rashoda agresivnim povećanjem amortizacije	24,11%
Drugo	12,06%

Izvor: Rezultati vlastitih istraživanja

Interesantno je da ispitanici ni jednoj tehnici nisu dali posebnu prednost, čime su pokazali da tehnike kreativnog računovodstva u BiH preduzećima, kao što su: priznavanje prihoda unaprijed i „napuhivanje“ prihoda; redukcija prihoda; smanjenje rashoda „rastezanjem“ amortizacije i razgraničenjem troškova; te povećanje rashoda agresivnim povećanjem amortizacije; približno jednako zastupljene u praksi.

Na pitanje da li su se u praksi susretali da se redukcija prihoda sprovodi nekom od navedenih tehnikama, odnosno ako jesu sa kojom, odgovorili su:

Tabela 10. Tehnike redukcije prihoda

	%
Nefakturiranje kontinuiranih isporuka	6,25%
Odgadanje prihoda na različite načine	23,44%
Prodaja na „crno“ terećenjem rashoda u djelatnosti proizvodnje, proizvodnih usluga i građenja	21,88%
Nefakturiranje djelimično obavljenih usluga, prenošenjem prihoda u	31,25%

drugu godinu itd.	
Drugo	17,18%

Izvor: *Rezultati vlastitih istraživanja*

Među navedenim tehnikama kreativnog računovodstva, u praksi anketiranih preduzeća, za redukciju prihoda, najznačajnije je zastupljeno „nefakturiranje djelimično obavljenih usluga, prenošenjem prihoda u drugu godinu itd.“, sa 31,25%, a potom slijedi „odgađanje prihoda na različite načine“ sa 23,44%.

Ispitanici koji su smatrali da su se u praksi susretali sa tzv. velikim računovodstvenim „pranjem“ („čišćenjem“), izjasnili su se da se takvi postupci odnosili na sljedeće stavke:

Tabela 11. Stavke na kojima se realizuje računovodstveno „čišćenje“ u BiH preduzećima

	%
Dugotrajna imovina	9,68%
Zalihe	41,94%
Nenaplaćena potraživanja	33,87%
Drugo	14,53%

Izvor: *Rezultati vlastitih istraživanja*

U praksi anketiranih preduzeća, kao što možemo da vidimo u Tabeli 11., na stavci „zaliha“ se najčešće realizuje računovodstveno „pranje“, odnosno „čišćenje“, u procentualnom iznosu od 41,94, a potom slijede „nenaplaćena potraživanja“ sa 33,87% i dr.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

U današnjem vremenu kompleksnog korporativnog poslovanja, sve organizacije su izložene određenom stepenu rizika od prevare. Step en izloženosti organizacije riziku od prevara, zavisi od inherentnosti poslovnih procesa, adekvatnosti i efikasnosti internih kontrola za sprečavanje i otkrivanje prevara, kao i od poštenja i integriteta lica koja su uključena u poslovne aktivnosti. Kolika je vjerovatnoća da će se u nekoj poslovnoj organizaciji prevara desiti, ovisi od više faktora specifičnih za preduzeće koje je u fokusu posmatranja. Kolika je vjerovatnoća da će doći do prevare, ovisi o tome, koliko je lako počinuti prevaru, te o prisutnosti motivacionih faktora koji vode ka prevari, kao i na prethodnim iskustvima organizacije u pogledu broja i koliko se puta desila prevara u posmatranom prethodnom periodu.

Razvoj računovodstva se odvija paralelno s razvojem i globalizacijom privrede, umrežavanjem i spajanjem velikih firmi, razvojem tržišta kapitala, davanjem većeg značaja finansijskim izvještajima, pa čak i razvojem svijesti ljudi, koji se bave računovodstvenom profesijom. U vremenskoj distanci razvoja računovodstvene profesije, došlo je do „evolucije“ pojma računovodstva i nastanka pravaca, koji se bave problematikom računovodstva na određen, specifičan način, odnosno, pojavu konzervativnog, kreativnog, forenzičnog ili nekog drugog računovodstva. Forenzično računovodstvo podrazumijeva primjenu postupaka, metoda i tehnika, da bi se utvrdilo da li se pogrešno radi, pogrešno prikazuje i izvještava (*fraudulent financial reporting*), ima li podmićivanja (korupcije), postoji li prevara ili namjera prevare, ima li krađe, iskrivljavanja informacija, iznudiivanja, krivotvorenja i sl. Usporedba podataka iz preduzeća sa podacima preduzeća iz iste industrije, odnosno branše, mogu ukazati na tačke, koje treba istražiti. Forenzičar uobičajeno ispituje: povećane

proizvodne troškove, koji nemaju logično objašnjenje; velike otpise imovine koji odstupaju od onih u industriji; nižu količinu proizvodnje za iste troškove kao u industriji; niži ili viši rashod po zaposlenom od onog u industriji i sl. Polovina ispitanika smatra da zakonska regulativa u maloj mjeri smanjuje mogućnost „friziranja“ finansijskih izvještaja. Ispitanici, takođe smatraju da je najlažše na području zaliha, sprovesti „friziranje“ pozicija, a potom slijede prihodi i rashodi, te razgraničenja i rezervisanja.

Indikatori prevara u preduzećima, a samim time i u računovodstvu, koji se najčešće pojavljuju u bosansko-hercegovačkim preduzećima, na osnovu podataka koje smo dobili tokom istraživanja, možemo reći da su: veliki neočekivani gubici, opstruiranje (sprječavanje) normalnog rada internih revizora, neobjašnjeni manjkovi na zalihama, neobični otpisi potraživanja, neuslađenost priliva novca s prihodima i potraživanjima, neusklađenost odliva novca s obavezama, neuobičajeno veliki računi za nedefinirane usluge (npr. istraživanje tržišta) koji se plaćaju drugim preduzećima, te fiktivni računi s povezanim preduzećima.

Na osnovu prezentiranih činjenica, jasno je da hipoteza ovog rada: Forenzično računovodstvo daje zadovoljavajuće rezultate u otkrivanju značajno pogrešno prikazivanih informacija u finansijskim izvještajima, uzrokovane počinjenim prevarama, je dokazana, što posebno potvrđuje praksa. Posao forenzičnog računovođe najjednostavnije rečeno, od krucijalne je važnosti za otkrivanje nepravilnosti informacija prikazanih u finansijskim izvještajima, a koje se jednom riječju nazivaju prevara. U bosansko-hercegovačkoj stvarnosti, nužno je raditi na izmjeni konceptualnog okvira razmišljanja o računovodstvenoj djelatnosti, gdje svi uposleni u domenu računovodstva moraju prihvatiti, istražiti i usvojiti znanja o novim pravcima računovodstvene djelatnosti, kao što je forenzično i kreativno računovodstvo, koja će u mnogome doprinjeti razvoju poslovnog funkcioniranja uopće.

LITERATURA

1. Belak V., *Poslovna forenzika i forenzično računovodstvo – borba protiv prijevare*, Belak Excellens d.o.o., Zagreb, 2011.
2. *Business and Economy*, [Online]. Dostupno na: <http://www.wisegeek.com/business.htm>, [pristupljeno: septembar 2011.]
3. Crumbley L. D., Heitger L.E., Smith S.G., *Forensic and Investigative Accounting*, CCH a Wolters Kluwer business, 2007.
4. *Forensic Accounting Demystified*, [Online]. Dostupno na: <http://www.forensicaccounting.com>, [pristupljeno: august 2011.]
5. *Forensic Accounting*, [Online]. Dostupno na: <http://www.investigation.com>, [pristupljeno: august 2011.]
6. Kolenda S., Forenzičko računovodstvo u funkciji razotkrivanja gospodarskog kriminala, Računovodstvo i menadžment RIM, 12. Međunarodna znanstvena i stručna konferencija, Zbornik radova, Svezak I – znanstveni radovi, „Hrvatski računovođa“ Neovisna udruga računovođa, poreznih savjetnika i financijskih djelatnika, Zagreb – Split, 2011.
7. Koletnik F., Koletnik Korošec M., Forenzično računovodstvo u funkciji sprečavanja i otkrivanja gospodarskoga kriminala, Zbornik radova: *Ekonomске reforme u BiH i evropske integracije (Implikacije Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju između EU i BiH)*, Jedanesti međunarodni simpozij, Udruženje-udruga računovođa i revizora Federacije Bosne i Hercegovine, Neum 16., 17. i 18. X 2008.
8. McArthur, C.V, Evidence – Accountants as Experts, *Canadian Bar Review*, Vol. XXVI, No.5, May 1948.
9. Mulford C.W., Comiskey E.E., *The Financial Numbers Game: Detective Creative Accounting Practice*, John Wiley & Sons, Ltd. New York, 2002.
10. Nasre K., *Creative Financial Accounting: Its Nature and Use*, Hemel Hempstead, Prantice Hall, 1993.
11. Schilit H., *Financial Shenanigans: How To Detect Accounting Gimmicks & Fraud in Financial Reports*, McGraw Hill, New York, 2002.
12. Stanišić M., Konzervativno vs kreativno (forenzično, manipulativno) računovodstvo, *Porezni savjetnik*, avgust/kolovoz 2008.
13. Stanišić M., Revizija otkrivanja prevare bazirana na riziku, *Porezni savjetnik*, septembar/rujan 2007.
14. *Vonya Global LLC*, 2009.
15. [Online]. Dostupno na: www.rtedwards.com [pristupljeno: maj 2011.]

ⁱ Crumbley L. D., Heitger L.E., Smith S.G., *Forensic and Investigative Accounting*, CCH a Wolters Kluwer business, 2007., str. 1-7

ⁱⁱ McArthur, C.V, Evidence – Accountants as Experts, *Canadian Bar Review*, Vol. XXVI, No.5, May 1948., str. 873

ⁱⁱⁱ Belak V., *Poslovna forenzika i forenzično računovodstvo – borba protiv prijevare*, Belak Excellens d.o.o., Zagreb, 2011., str. 11, prema: Crumbley, D.L., Heitger, L.E., G.S. Stevenson, 2007., op.cit., str.8

^{iv} Kolenda S., Forenzičko računovodstvo u funkciji razotkrivanja gospodarskog kriminala, Računovodstvo i menadžment RIM, 12. Međunarodna znanstvena i stručna konferencija, Zbornik radova, Svezak I – znanstveni radovi, „Hrvatski računovođa“ Neovisna udruga računovođa, poreznih savjetnika i financijskih djelatnika, Zagreb – Split, 2011., str. 193

^v Koletnik F., Koletnik Korošec M., Forenzično računovodstvo u funkciji sprečavanja i otkrivanja gospodarskoga kriminala, Zbornik radova: *Ekonomске reforme u BiH i evropske integracije (Implikacije Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju između EU i BiH)*, Jedanesti međunarodni simpozij, Udruženje-udruga računovođa i revizora Federacije Bosne i Hercegovine, Neum 16., 17. i 18. X 2008. godine, str. 92

^{vi} Stanišić M., Konzervativno vs kreativno (forenzično, manipulativno) računovodstvo, *Porezni savjetnik*, avgust/kolovoz 2008.

-
- ^{vii} Stanišić M., Revizija otkrivanja prevare bazirana na riziku, *Porezni savjetnik*, septembar/rujan 2007.
- ^{viii} [Online]. Dostupno na: www.rtedwards.com [pristupljeno: maj 2011.]
- ^{ix} *Forensic Accounting*, [Online]. Dostupno na: <http://www.investigation.com>, [pristupljeno: august 2011.]
- ^x *Business and Economy*, [Online]. Dostupno na: <http://www.wisegeek.com/business.htm>, [pristupljeno: septembar 2011.]
- ^{xi} Belak V., op.cit., str. 37, prema: <http://www.cwu.edu>
- ^{xii} *Forensic Accounting Demystified*, [Online]. Dostupno na: <http://www.forensicaccounting.com> , [pristupljeno: august 2011.]
- ^{xiii} Belak V., op.cit., 2008.
- ^{xiv} Nasre K., *Creative Financial Accounting: Its Nature and Use*, Hemel Hempstead, Prantice Hall, 1993., str. 2
- ^{xv} Mulford C.W., Comiskey E.E., *The Financial Numbers Game: Detective Creative Accounting Practice*, John Wiley & Sons, Ltd. New York, 2002., str. 51
- ^{xvi} Belak V., op.cit., str. 143
- ^{xvii} Schilit H., *Financial Shenanigans: How To Detect Accounting Gimmicks & Fraud in Financial Reports*, McGraw Hill, New York, 2002., str. 24-25
- ^{xviii} Belak V., op.cit., str. 151

